

Korxonalarni barqaror rivojlantirishda “Yashil iqtisodiyot”ni joriy etish holati va unga ta’sir etuvchi omillar tahlili

Fan va texnologiyalar universiteti o'qituvchisi

Yusupov Bekzod Ulug'bekovich

Anatatsiya: *Ushbu maqolada Korxonalarni barqaror rivojlantirishning mohiyati va mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati o'rganilib, muayyan tizimga keltirilgan; Korxonalarni barqaror rivojlantirishda “Yashil iqtisodiyot”ning ahamiyati va tashkiliy-institutsional asoslari bo'yicha xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan; “Yashil iqtisodiyot” tamoyillarini keng joriy etish asosida korxonalarni barqaror rivojlantirish bo'yicha xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan; Korxonalar faoliyatini “Yashil iqtisodiyot» asosida transformatsiya qilish bo'yicha ilg'or xorij mamlakatlari tajribasini O'zbekiston sharoitlariga moslab qo'llash bo'yicha xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar. *yashil iqtisodiyot, tabiat, imkoniyat, savdo imkoniyatlari, ekologik xizmat, foydalanish, savdo-sotiq, korxonalar, tashkilot, muassasa, iqtisodiy barqarorlik, iqtisodiy o'sish.*

Аннотация. *В данной статье говорится о важнейших вопросах устойчивого развития предприятий, наиболее важных и актуальных проблемах устойчивого развития предприятий в нашей стране сегодня, предложениях и рекомендациях, подготовленных в результате изучения опыта развитых стран по устранению этих проблем.*

Ключевые слова. *зеленая экономика, природа, возможность, торговые возможности, экологическая услуга, использование, торговля, предприятие, организация, институт, экономическая стабильность, экономический рост.*

So'nggi yillarda hukumatimiz tomonidan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va bunyodkorlik salohiyatini

qo'llab-quvvatlash orqali aholiga munosib hayot sharoitlarini yaratish, ishbilarmon-lik muhitini yaxshilash, bandlikni ta'minlash bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mamlakatimiz iqtisodiyotining asosiy bo'g'ini hisoblanib, bugungi kunda mazkur sohani jadallik bilan rivojlantirish, tadbirkorlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularning safini yanada kengaytirish va rag'batlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilyapti.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda qaratilgan "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chara-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-436-sonli Qarori qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasining "yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasi doirasida "yashil" va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejashni yanada kengaytirish maqsadida:

qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVtga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30 foizidan ko'prog'iga yetkazish;

sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish;

yalpi ichki mahsulot birligiga to'g'ri keladigan energiya sarfi hajmini, shu jumladan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hisobiga 30 foizga kamaytirish;

iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish, 1 million gektargacha maydonda suv tejovchi sug'orish texnologiyasini joriy etish belgilab olindi.

25 ta korxonada hamda tashkilotda ishlab chiqarilgan mahsulotning energiya sig'imi ko'rsatkichini 2026-yilga kelib 2022-yilga nisbatan 20 foizga kamaytirishga qaratilgan 2022 — 2026-yillarda iqtisodiyot tarmoqlarida yoqilg'i-energetika resurslarini tejashning maqsadli parametrlari belgilab olindi (2.5-

jadvalda).

So'nggi yillarda iqtisodiyot tarmoqlari hamda ijtimoiy sohada energiya resurslariga bo'lgan talabning ortib borishi energiya resurslaridan samarali va tejamkorlik bilan foydalanishni taqozo etmoqda.

Iqtisodiyot tarmoqlarining yirik energiya sarflovchi korxonalarida energiya samaradorligini oshirish hamda yoqilg'i-energetika resurslarini tejash bo'yicha chora-tadbirlar belgilandi:

har bir tarmoq kesimida resurslarni ishlatish samaradorligini oshirish hamda energiya tejamkorligi dasturlarini ishlab chiqish;

2.8-jadval

2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotga o'tish hamda "yashil" o'sishni ta'minlash bo'yicha maqsadli ko'rsatkichlar [1]

T/r	Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2022-yil	2024-yil	2026-yil	2028-yil	2030-yil
1.	Yalpi ichki mahsulot birligiga to'g'ri keladigan energiya hajmini kamaytirish (2021-yilga nisbatan)	%	5,0	14,0	22,0	27,0	30,0
2.	Sanoatda elektr energiyasi iste'moli, umumiy iste'moldagi ulushi	%	26,0	25,0	23,0	21,0	20,0
3.	Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmidagi ulushini kengaytirish (gidroenergetika bilan birga)	%	8,0	9,0	24,3	29,0	30,5
		kVt/s	6,5	8,6	25,0	34,0	40,7
4.	Kichik quvvatli quyosh fotoelektr stansiyalarini qurish	MVt	10,0	150,0	400,0	800,0	1500,0
5.	Yaxshilangan ichimlik suv manbalaridan foydalanish imkoniyatiga ega aholi, jami aholi soniga nisbatan	%	69,7	80,93	87,12	88,5	90,0
6.	O'rmon fondi hududlarida daraxt va butalar zaxiralarini ko'paytirish	mln.m3	64,2	68,1	77,0	85,5	92,3
7.	"Yashil makon" loyihasi doirasida shaharlardagi yashil maydonlarni kengaytirish (aholi punktining umumiy maydoniga nisbatan)	%	8,3	12,4	15,8	23,8	30,0
8.	Hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasi	%	30,0	40,0	50,0	60,0	65,0

sanoat tarmoqlarida 3,9 mlrd metr kub tabiiy gaz, 4 mlrd kVt/soat elektr energiyasi hamda 21 ming tonna neft mahsulotlarini tejash orqali energiya sig'imini 20 foizga.

bino va inshootlarda energiya samaradorligini 30 foizga oshirish;
chiqindisiz ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy etishni rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish.

Iqtisodiyot tarmoqlari hamda faoliyat turlari bo'yicha iqtisodiyotning energiya sarfi (energiya sig'imi) 2026-yilga borib 22 foizga kamaytiriladi [2].

Hamda eng asosiy vazifa qilib quyidagilarni ham belgilab oldik, ya'ni:
yiliga 200 million ko'chat ekish hamda ko'chatlarning umumiy sonini 1 milliarddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30 foizdan ortiqroqqa kengaytirish;

respublika o'rmon fondi zaxiralari ko'rsatkichini 90 million kub metrdan ortiqroqqa yetkazish;

hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish.

Korxonalarni barqaror rivojlantirishda "Yashil iqtisodiyot"ni amalga oshirish holati hamda unga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish odatda korxonalar amaliyotida ekologik tizimlarni qabul qilish va integratsiyalashga oid turli tomonlarni tekshirishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, "Yashil iqtisodiyot"ning amalga oshirilish holatini hamda unga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilishda quyidagi ko'rsatkichlarga alohida e'tibor qaratish lozim deb hisobladik:

Korxonalarning hozirgi holatni baholash: Bu korxonalaridagi yashil loyihalarning joriy holatini baholashni o'z ichiga oladi. Bu, allaqachon amalga oshirilgan yashil iqtisodiyotdagi miqdorini, mavjud ekologik siyosatlar va qonunlar, hamda operatsiyalar umumiy atrof-muhitga ta'sirini o'z ichiga olgan bo'lishi mumkin.

Yana qo'shimcha sifatida shuni keltirish munkinki, korxonalarda yashil amaliyotlarni joriy etish darajasini baholash eng asosiy sabablardandir. Bu korxonalar energiya samaradorligini oshirish choralari, chiqindilarni kamaytirish

tashabbuslari va qayta tiklanadigan resurslardan foydalanish kabi barqaror amaliyotlarni o'z faoliyatiga qanchalik qo'shayotganligini baholashni o'z ichiga oladi. Korxonalarining ekologik faoliyat metrikasini tekshirish, ugleroddan foydalanish, suvdan foydalanish, chiqindilarni ishlab chiqarish kabi korxonalarining ekologik samaradorligi ko'rsatkichlarini o'rganish, ISO 14001 (Atrof-muhitni boshqarish tizimlari) yoki LEED (Energiya va atrof-muhitni loyihalashda etakchilik) kabi korxonalar amal qiladigan har qanday mavjud sertifikatlar yoki standartlarni amaliyotga joriy etish lozim.

Korxonaga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash: Bu bosqich korxonalarda yashil iqtisodiyot amallarini amalga oshirishni ta'sir etuvchi omillarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Bu omillar murakkab bo'lishi mumkin va ular hukumatning qonunlariga, sifatli mahsulotlarga bo'lgan bozor talablari, yashil texnologiyalarning mavjudligi, xarajat oqibatlarini va tashkilot madaniyatining barqarorlikka munosabatini kabi omillardan iborat bo'lishi mumkin. Atrof-muhitni muhofaza qilish qoidalari va rag'batlantirishning korxonalar tomonidan yashil amaliyotlarni qabul qilishga ta'sirini tahlil qilish. Bu soliq imtiyozlari, subsidiyalar va rioya qilmaslik uchun jarimalarni tekshirishni o'z ichiga oladi. Bu borada:

Bozor talabi: Iste'molchilarning sifatli mahsulot hamda xizmatlarga bo'lgan talablari va xizmatlarga nisbatan bozor tendentsiyalarini baholash, Mijozlarning talabi korxonalariga yashil tashabbuslarni qabul qilishga qanday ta'sir qilishini aniqlash lozim.

Texnologik yutuqlar: quyosh panellari, energiya tejoychi asboblari va barqaror qadoqlash uskunalari kabi yashil texnologiyalarning mavjudligi va arzonligini o'rganish lozimligi.

Iqtisodiy mulohazalar: Yashil iqtisodiyotni qabul qilishning moliyaviy oqibatlarini, jumladan, dastlabki investitsiya xarajatlarini, operatsion tejashni va investitsiyalarning potentsial daromadini (ROI) baholash kerak.

Korxonaning SWOT tahlili: SWOT (kuchli tomonlar, ziddiyatlar, imkoniyatlar, xavf-xatarlar) tahlili tashkil etilgan korxonalarining yashil loyihalari bo'yicha ichki kuchlari va ziddiyatlarini baholashda yordam berishi mumkin,

shuningdek, barqarorlik harakatlariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan tashqi imkoniyatlar va tahdidlarni baholashga yordam beradi.

Kuchli tomonlari: Yashil iqtisodiyot amaliyotlarini amalga oshirishni qo'llab-quvvatlaydigan ichki kuchli tomonlarni aniqlash, masalan, kuchli yetakchilik qobiliyati, malakali ishchi kuchi va shakllangan kapital.

Zaif tomonlar: Barqarorlik harakatlariga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan ichki zaif tomonlarni aniqlash zarur, masalan, o'zgarishlarga qarshilik yoki moliyaviy cheklovlar.

Imkoniyatlar: Ta'minotchilar bilan hamkorlik, bozorni farqlash va yashil moliyalashtirishdan foydalanish kabi korxonalar yashil tashabbuslarini kuchaytirish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan tashqi imkoniyatlarni o'rganish.

Tahdidlar: Barqarorlik sayharakatlari uchun qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin bo'lgan tashqi tahdidlarni aniqlash lozim, masalan, tartibga solishga rioya qilish xavfi, raqobat bosimi yoki bozordagi buzilishlar.

Korxonaning iqtisodiy ta'sirini baholash: Yashil iqtisodiyotni qabul qilishning iqtisodiy ta'sirlarini baholash juda muhimdir. Bu, ekologik toza texnologiyalar hamda amaliyotlarni joriy qilish bilan bog'liq xarajatlarni baholash, shuningdek, resurslar samaradorligi, chiqindilarni kamaytirish hamda yashil bozorlarga kirishga qo'shimcha chegirmalar mavjud bo'lishini baholashni o'z ichiga oladi.

Xarajat-foyda tahlili: Yashil iqtisodiyotni amalga oshirishning moliyaviy oqibatlarini baholash uchun foyda-xarajat tahlilini o'tkazish zarur. Investitsiyalarning dastlabki xarajatlarini uzoq muddatli foyda bilan solishtirish, masalan, xarajatlarni tejash, daromadni oshirish va brend obro'sini oshirish.

Bozor imkoniyatlari: korxonalarining bozorda barqaror mahsulot va xizmatlarga o'sib borayotgan talabdan foydalanishi uchun potentsial imkoniyatlarni aniqlash lozim.

Risklarni boshqarish: Atrof-muhit majburiyatlari, me'yoriy hujjatlarga rioya qilmaslik va barqaror bo'lmagan amaliyotlar tufayli obro'ga yetkazilgan zarar bilan bog'liq moliyaviy xavflarni baholash.

Ijtimoiy va ekologik ta'sirni baholash: Iqtisodiy ko'rsatkichlardan tashqari, yashil iqtisodiyot loyihalarini amalga oshirishning ijtimoiy va trof-muhitga ta'sirini baholash juda muhimdir. Bu jamoatchilik ishtiroki, manfaatdor tomonlarning fikri, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish hamda taabiiy resurslarni tejash kabi omillarni tekshirishni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy mas'uliyat: Yashil tashabbuslarning ijtimoiy ta'sirini, jumladan, mahalliy hamjamiyatlarga foyda, ish o'rinlarini yaratish va xodimlarning qoniqishini ko'rib chiqing.

Atrof-muhit samaradorligi: issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, tabiiy resurslarni asrash va ekotizimlarni himoya qilish kabi yashil amaliyotlarni qo'llashning ekologik afzalliklarini baholash.

Siyosat va qonunlar tahlili: Ekologik barqarorlikka oid qonun va siyosatlar manzarasini tushunish juda muhimdir. Bu, mavjud qonunlar, stimullar hamda hukumatning yashil iqtisodiyot amallarini rivojlantirish hamda ekologik standartlarga muvofiq ravishda amalga oshirilishini tekshirishni o'z ichiga oladi.

Normativ muvofiqlik: Havo va suv sifati, chiqindilarni boshqarish va xavfli materiallarni tartibga soluvchi amaldagi ekologik qonunlar hamda qoidalarga rioya qilishni ta'minlash.

Siyosatni himoya qilish: Barqaror biznes amaliyotlarini rag'batlantiradigan va yashil korxonalar uchun teng sharoit yaratadigan qo'llab-quvvatlovchi siyosat va qoidalarni himoya qilish.

Tavsiyalar va Strategiyalar: Tahlillarga asoslanib, korxonalarda yashil iqtisodiyot amallarini rivojlantirish uchun tavsiyalar va strategiyalar ishlab chiqilishi mumkin. Bu, maqsadlar hamda doirani belgilash, ekologik texnologiyalarga investitsiya qilish, innovatsiyani rivojlantirish hamda tashkilot ichidagi barqarorlik madaniyatini rivojlantirishni o'z ichiga olgan bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, korxonalarning barqaror rivojlanishini ta'minlashda "Yashil iqtisodiyot"ni joriy etishning holati va ta'sir etuvchi omillarini tahlil qilish yanada ekologik barqaror biznes amaliyotiga o'tish bilan bog'liq muammolar hamda imkoniyatlarni tushunishga qaratilgan keng qamrovli jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-436-sonli Qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-436-sonli Qarori
3. IHTT ta'rifiga ko'ra "yashil o'sish" iqtisodiyotni "yashil iqtisodiyot"ga transformasiyalashning kompleks strategiyasi hisoblanadi.
4. Yashil iqtisodiyot: Darslik. /A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiev va boshqalar. – Toshkent.: "Universitet", 2020. -262 b.
5. <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html> sayt ma'lumotlar asosida tayyorlandi.
6. <http://gggi.org/site/assets/uploads/2018/10/Presentation-by-Mr.-Kyung-ho-Lee-Director-of-the-New-and-Renewable-Energy-Policy-Division-MOTIE.pdf>
7. <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/germanys-climate-action-programme-2030>